
Г. В. Анісімова.

ЕКОЛОГІЧНІ ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН – різновид юрид. обов'язків, вид і міра належної та суспільно необхідної поведінки суб'єктів, має відповідати приписам, заборонам, стимулам, встановленим на нац. рівні державою і міжнар. співтовариством (міжнар.

стандартами в галузі обов'язків людини) з метою забезпечення вимог екол. безпеки, створення сприятливих умов для життєдіяльності, встановлення належності природ. об'єктів та комплексів, використання, відтворення, охорони природ. об'єктів, захисту екол. прав та інтересів громадян, гармонічної взаємодії природи й сусп-ва. Екол. обов'язки є засобом забезпечення екол. прав громадян, розглядаються як міра держ. примусу. Сутністю ж екол. обов'язку виступає його імперативна, безумовна, правомірна, належна поведінка, що визначається відповідно до вимог зак-ва та в договорах.

ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» закріплені обов'язки в царині охорони навколишнього природ. середовища (ст. 12) й екол. права громадян (ст. 9). Законодавець не став називати обов'язки «екол.», а вказав на них декларативно. Однак ототожнювати їх, звичайно, неприпустимо та й неможливо. А якщо розглядати екол. обов'язки як видове поняття, то обов'язки в галузі охорони довкілля будуть їх підвидом (або різновидом). Екол. характер мають обов'язки, закріплені ін. законами й нормат.-прав. актами. Вони вдосконалюються й конкретизуються в чинному екол. поресурсовому зак-ві.

Екол. обов'язок має не лише активну сторону – виконання, але й пасивну – утримання від вчинення протиправних дій. Екол. обов'язок можна охарактеризувати як такий, що: визначає міру необхідної поведінки індивіда у формі утримання чи виконання; обумовлений потребами існування і розвитку суб'єктів права; є способом (гарантом) забезпе-

чення прав особистості; має конкретну форму виразу прав. відповідальності.

Екол. обов'язки – це різновид соц. категорії, міра соц. поведінки особи, елемент соц. свободи. Вони розглядаються як морально-етичні вимоги сусп-ва до громадян, узгоджуються з публічними та прив. екол. інтересами. Екол. обов'язки – потужний важіль з'ясування меж реалізації прав. Вони завжди пов'язані з волею і свідомістю людини, з рівнем екол.-прав. культури. Це основоположний, провідний чинник впливу на формування екол. правосвідомості особи. Екол. обов'язки також вважаються елементом обмежувальних функцій права, що розглядаються як відносно самостійний напрям юрид. впливу на свідомість, волю й поведінку людей, скеровані на забезпечення вимог екол. безпеки, підтримку екол. рівноваги тощо, а також відіграють провідну роль у становленні гарантуючої, виховної функції права та сприяють розвитку особистості. Функціональне призначення екол. обов'язку полягає в реалізації механізму екол.-прав. регулювання, заборони зловживання громадянами своїми правами, а соц. – у формуванні екол. правосвідомості й культури.

Структура екол. обов'язку містить такі елементи: необхідність здійснювати певні дії або утримуватися від них; необхідність для правозобов'язаної особи відреагувати на зверненні до неї законні вимоги уповноваженого; необхідність нести відповідальність за невиконання вимог, передбачених екол. зак-вом; необхідність не перешкоджати контрагенту користуватися тим благом, щодо якого він має право (сервітут, емфітевзис, суперфіцій).

Тому зміст екол. обов'язку доцільно розглядати в 2-х аспектах: по-перше, у необхідності здійснювати активні позитивні дії, що відповідають вимогам екол. зак-ва. По-друге, у необхідності утримуватися від дій, заборонених чинним екол. зак-вом. Такі екол. обов'язки, як правило, мають пасивний характер.

Екол. обов'язки можна диференціювати залежно від різноманітних підстав. За юрид. силою, ступенем прав. урегульованості виділяють: а) конституційні; б) встановлені в спец. законах, переважна більшість норм яких спрямована на регулювання тих чи ін. за характером екол. відносин або пов'язаних з цим відносин; в) передбачені підзаконними нормат. актами та договорами.

У чинній КУ Е. о. г. прямо закріплені у ст. 66: не заподіювати шкоду природі, культ. спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки. Але до них також можна віднести ін. обов'язки, що трансформуються у сферу екол. права: власність зобов'язує, вона не повинна використовуватися на шкоду людині і сусп-ву (ч. 3 ст. 13); сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом (ст. 67); неухильно додержуватися Конституції та ЗУ, не посягати на права і свободи ін. людей (ст. 68) тощо.

Суперечливою і проблематичною є конструкція конституційного обов'язку «не заподіювати шкоду природі». Створення оптимальних прав. умов для реалізації права кожного на безпечне довкілля та виконання відповідного обов'язку не заподіювати шкоду природі, зберігати і дбайливо ставитися до природ. багатств ще не наближає сусп-во до глобального вирішення існуючих

проблем, що свідчить про те, що в арсеналі чинного екол. права катастрофічно бракує оптимальних прав. засобів, які створюють умови для ефективної реалізації екол. прав і виконання екол. обов'язків.

До другої групи ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 12) відносить обов'язки громадян: берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства відповідно до вимог зак-ва про охорону навколишнього природ. середовища; здійснювати діяльність з додержанням вимог екол. безпеки, ін. нормативів та лімітів використання природ. ресурсів; не порушувати екол. права і законні інтереси ін. суб'єктів; вносити штрафи за екол. правопорушення; компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та ін. негативним впливом на навколишнє природ. середовище. Громадяни України зобов'язані виконувати й ін. обов'язки у галузі охорони навколишнього природ. середовища відповідно до ЗУ. Коло екол. обов'язків також розширюється за рахунок їх закріплення у підзаконних нормат. актах, де вони ще більше деталізуються.

Виокремлюють заг. та спец. екол. обов'язки. Заг. притаманні всім без винятку громадянам як суб'єктам екол. права, до них належать обов'язки, закріплені у КУ та ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища». Спец. обов'язки передбачені чинним поресурсовим екол. зак-вом і базуються на заг. положеннях права власності та природокористування, забезпечення вимог екол. безпеки тощо. Але поряд із цим містять обов'язки, обумовлені специфікою природ. ресурсу, особливостями

ми прав. режиму експлуатації відповідного об'єкта. Особл. групу становлять обов'язки, які мають місце при введенні режиму надзв. стану, при оголошенні місцевості зоною надзв. екол. ситуації.

Екол. обов'язки також можна поділити на майнові і немайнові. До майнових належать обов'язки: компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та ін. негативним впливом на довкілля; вносити штрафи за екол. правопорушення; компенсувати витрати на проведення екол. експертизи, аудиторського аналізу щодо об'єктів і видів діяльності, що становлять підвищену екол. небезпеку; впроваджувати нові технології, які запобігають шкідливому впливу на навколишнє природ. середовище і здоров'я людей, тощо. До немайнових належать: берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства; здійснювати свою діяльність відповідно до вимог екол. безпеки; не порушувати права ін. суб'єктів; провадити екол. експертизу екологічно небезпечних об'єктів та видів діяльності тощо.

Екол. обов'язки мають і ін. класифікації, напр., залежно від правомірності поведінки громадянина; сфери існування екол. відносин (приналежності, використання, охорони, захисту, забезпечення екол. безпеки); виду дії (активні та пасивні) та ін.

Суб'єкти, які не виконують покладених на них обов'язків або порушують екол. права та законні інтереси громадян, притягуються до юрид. відповідальності.

Лит.: Летнянчин Л. І. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики. Х., 2006; Шемшученко Ю. С. Передмова // Конституційні

права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні / Ю. С. Шемшученко Н. І. Карпачова, Т. А. Костецька. К., 2008; Тагієв Садіг Рза огли. Обов'язки фізичних осіб в галузі охорони довкілля: дис. ... канд. юрид. н.: 12.00.06. К., 2009; Правова доктрина України, т. 4: Доктринальні проблеми екологічного, аграрного та господарського права / [Ю. С. Шемшученко, А. П. Гетьман, В. І. Андрейцев та ін.]; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Х., 2013.

Г. В. Анісімова.